

Masivna grivna sa područja Glasinca

Zilka Kujundžić-Vejzagić
Sarajevo

Masivno livena grivna koja se prvi put ovdje objelodanjuje nađena je na Ravnoj Romaniji, na teritoriji prostiranja glasinačke kulture. Od 1957. godine u privatnom je vlasništvu sarajevske obitelji koja za sada želi ostati u anonimnosti. Grivnu je kao poklon dobio veterinar, otac današnjeg vlasnika, za svoje usluge u nekom od sela na tom području. Nažalost, vlasnik mi nije mogao pružiti još neke određenije podatke o nalazu. Nije poznat ni položaj, ni mjesto na kojem je grivna nađena, kao ni nalaznik, pa se ovaj izuzetno zanimljiv i vrijedan objekt može analizirati samo po tipološkim svojstvima i metalurškim odlikama.

Ovo je za sada usamljen nalaz na području glasinačke kulture, a koliko je meni poznato, potpuno jednakih primjeraka nema ni na širem području utjecaja grčke kulture ili kultura metalnog doba iz centralne Evrope. Kako pojedinačni slučajni nalazi nemaju ni pratećeg materijala pomoću kojih bismo mogli naći analogije, za sada ostaje otvoreno pitanje o kulturnoj pripadnosti grivne.

Prije nego pređemo na njen opis, moramo naglasiti da je još šezdesetih godina proteklog stoljeća ovaj predmet okvirno datirao u prahistoriju Jozo Petrović, arheolog iz Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, a nedavno je isto mišljenje dao i Zdravko Marić, poznati stručnjak za prahistoriju Balkana, posebno željeznog doba.

Grivna je masivno livena u tehnici poznatoj pod imenom "izgubljena forma" (*"cire perdure"*) i to tako što se je model oblikovao u glini te prekrivao slojem voska. Ako je predmet bio sasvim mali, cijeli model se pravio od voska. Tanke metalne cjevčice pričvršćivale su se na oba kraja modela od voska, a predmet se obavijao mekom glinom (danas gipsom). Kad bi se glina stvrdnula, otopljeni metal bi se sipao kroz lijevak u gornju cijev. Metal bi tekao u unutrašnjost, ispunjavajući prostor koji je vosak zauzimao. Otopljeni vosak bi curio napolje kroz donju cijev – otuda i ime "*cire perdure*", što znači izgubljeni vosak. Kad bi se metal ohladio, oklop od gline bi se pažljivo razbijao, a glina u unutrašnjosti, usljed velike toplote sasvim bi pregorjela i relativno bi se lako istrugala. Ova tehnika je zabilježena u mnogim knjigama, a Britan-

ski muzej raspolaže i kompletom modela koji prikazuju različite etape ovog rada¹. Tehnika "izgubljene forme" nije svugdje potpuno ista, ali je poznata u mnogim krajevima svijeta. U Aziji njeni glavni centri su Indija i Malajski arhipelag. Ona je također primjenjivana u starom Egiptu, kritsko-mikenskoj kulturi i u antičkoj Grčkoj, te u starim civilizacijama Centralne i Južne Amerike.

Analiza metala iz kojeg je glasinačka grivna izlivena izvršena je u *Institutu za mjeriteljstvo Bosne i Hercegovine* u Sarajevu. Uzorak je primijenjen samo na plemenite metale metodom reagenske florescentne analize, a detaljan izvještaj izgleda ovako:

Reading	%Au	%Cu	%Ag	%Zn	%Ni	Date/Time
1	0.69	40.46	3.54	12.77	3.15	5/28/2007 11:36
2	0.70	40.50	3.54	12.82	3.32	5/28/2007 11:39
3	0.03	58.22	1.38	32.60	4.08	5/28/2007 11:43
4	0.00	58.20	1.34	32.57	4.15	5/28/2007 11:46
5	17.73	6.75	8.77	0.00	0.05	5/28/2007 12:50
6	17.69	6.83	8.73	0.00	0.00	5/28/2007 12:53
7	2.66	37.29	4.52	8.96	3.62	5/28/2007 12:56
8	2.94	37.12	4.52	8.91	3.65	5/28/2007 12:59

Pored plemenitih metala grivna sadrži i veći postotak olova, i to upravo onaj koji u gornjoj tabeli nije izražen. Ovakav sadržaj legure upućuje nas da porijeklo metala iz kojeg je izlivena grivna treba tražiti u rudnim područjima Srebrenice. Tamo cinkano-olovne srebronosne rude imaju i znatan postotak zlata². Isto tako, na području Srebrenice ima i samorodnog bakra. Dakle, na jednom relativno malom prostoru ležalo je rudno blago prilvačno mnogim kulturama kroz burnu prahistoriju i historiju Bosne i Hercegovine. Tu je na površini od 50 kvadratnih kilometara do danas registrovano oko 2 hiljade zasutih i otvorenih rudarskih okana, te izbrojano oko 250 potkopa i niskopa, većinom zasutih. Nađeno je oko 60 šljacišta, što znači da je tu bio i veliki broj topionica. Dokazano je da su ova rudišta korištena još u prahistorijsko doba, posebno u doba Ilira³. Nije isključeno da su ovdje, pored topionica u bronzano i željezno doba, bile i radionice domaćih ili grčkih putujućih majstora. Svaka-ko da se ovdje u to vrijeme uz rudarstvo razvijala živa trgovina plemenitim metalima, pa i njihovim proizvodima.

Grivna je teška 1 kilogram i 800 grama. Visina joj je 9,8 cm, unutrašnja širina 7,5 cm, a vanjska 15,5 cm. Kao što smo već rekli, ovaj monumentani predmet izliven je u tehnici "izgubljene forme", i to u dva dijela. Neujednačen odnos pojedinih metala u sastavu grivne još je jedna indirektna potvrda da se ovdje zaista radi o predmetu iz prahistorije, odnosno iz vremena kad su

¹ Adam 1963, 84.

² Ramić 1999, 9-20.

³ Isto

livačke vještine bile na znatno nižem tehnološkom stupnju. Ova činjenica govori i u prilog pretpostavci da su grivnu izradili domaći majstori ili da je bila izrađena po tadašnjim umjetničkim zahtjevima ilirske plemenske aristokracije koja je sigurno, putem razmjene, trgovala s grčkim zanatlijama uzimajući gotove luksuzne proizvode, a u razmjenu davala polufabrikovane plemenite metale.

Jedna polovina grivne, na oba kraja, ima cjevaste dodatke, dok druga, na svakom kraju, ima perforaciju cvijetnim ornamentom obrubljenu, tako da ovi elementi zajedno čine vrlo jednostavan oblik šarnira ili baglame, pomoću kojih se zatvarala. Predmet koji je spajao baglame s perforacijom sada nedostaje. To je mogla biti igla s većom ukrasnom glavom ili ukrasni lančić (Sl. 1, 2, 3). Rubovi su reljefno ukrašeni u istoj tehnici kao i perforacije, ali u presjeku imaju grubu površinu, tako da se stiče utisak da je grivna livena u jednom komadu, a onda naknadno prerezana i na jednoj poluci lemljenjem pridodate dvije baglame.

Upotreba šarnira na metalnom nakitu, posebno na zlatnim i srebrenim fibulama, po mišljenju mnogih stručnjaka⁴, javlja se na sjeveru Balkana tek u 4. vijeku stare ere, dok se u Grčkoj šarnir na nakitu izrađuje još u 6. vijeku

Sl. 1 Grivna sa Glasinca; u prvom planu vidi se krstasti ukras, 4. stoljeće stare ere

⁴ Vasić 1985.

Sl. 2 Dva dijela grivne sa Glasinca

Sl. 3 Pogled na sistem šarnira grivne sa Glasinca

stare ere, a možda i ranije. Baš u tom 4. vijeku, punom prelomnih historijskih i kulturnih događanja, možda treba tražiti hronološke vrijednosti ovog našeg masivnog, raskošno dekorisanog, arheološkog objekta.

Analiza dekorativnih motiva na našoj monumentalnoj grivni zaslužuje posebnu pažnju. Iako je ona zasad usamljen nalaz s područja glasinacke kulture i samim tim teško ju je hronološki opredjeliti, bogata nefiguralna ornamentika, pravolinijski i simetrično organizirana, genetski je vezuje za starije željezno doba, i to posebno za njegovu kasniju fazu, negdje od 6. vijeka stare ere pa dalje, kad se uočavaju jači kulturni kontakti unutrašnjosti Balkana s razvijenim umjetničkim centrima Mediterana – Grčke i Etrurije⁵. Ali i pored importa vrhunskih ostvarenja grčke toreutike, figuralni motivi ne nalaze odjeka u ilirskoj primijenjenoj umjetnosti, već geometrijski elementi nastavljaju da dominiraju kao izraz tradicionalnosti – upadljive crte ilirskog mentaliteta, koji ih je onemogućavao da prevaziđu svoje duhovne potrebe te da se uključe u novi helenski duhovni svijet, koji se širio s mnogih strana prema Balkanu i unutrašnjosti Evrope.

Sredinom grivne teče ornament od niza rozeta organiziranih od sedam sitnih reljefnih krugova, a zatim od centralnog dijela slijede horizontalni redovi lažnog gajtana, koji se smjenjuje s dvostrukim i jednostrukim nizovima reljefnih krugova. U centru jedne i druge polovine apliciran je jednokraki krst. Cijela dekoracija predstavlja zanimljivu kompoziciju koja se odlikuje izrazitom simetrijom i zatvorenom formom. Žućkasto-srebrenasti sjaj metala, harmonična reljefna dekoracija i masivno odlivena forma čine ovu grivnu monumentalnim i vrhunskim ostvarenjem primijenjene umjetnosti, koje ne samo da ilustruje stanje ilirskog umjetničkog duha već i mogućnosti izražavanja majstora-umjetnika željeznog doba centralno balkanskog područja.

Našu grivnu možemo genetski vezati za brojne objekte koji se nalaze kao prilozi u kneževskim grobovima na Glasincu, u Srbiji, Makedoniji, Bugarskoj, pa čak i dalje na istoku u Skitiji i na zapadu u centralnoj Europi. Tu se posebno ističu dijelovi konjske opreme i krstasta dugmad, ali i nakit (narukvice, torkvesi, prstenje, fibule, naušnice). Krstasta dugmad nađena su u glasinackim tumulima u velikom broju, u okviru bogatih grobnih priloga s kraja 6. i početka 5. stoljeća stare ere (Taline, Osovo i drugi; vidi Sl. 4)⁶. Na primjercima krstastih dugmadi s polumjesečastim dodatkom iz Osova, polukrug u centru krsta vrlo je izražen. Isti taj detalj uočava se i na krstovima na našoj grivni, mada je tu krst znatno manjih dimenzija. Ukrasne latice na polumjesečastom dodatku iznad krsta liče na ukrasne motive na rubnim djelovima grivne, iako su prvi izrađeni u punoj platici, dok su ovi drugi prikazani reljefno.

Konjski čeon i ukrasi i krstasta dugmad s polumjesečastim dodatkom kao grobni prilozi poznati su na širokom području Balkana: Tesalija, Bugarska, Makedonija, Srbija, Albanija i Bosne i Hercegovina. Ovi predmeti u

⁵ Parović 1961; Vasić, 1987 i mnogi drugi.

⁶ Truhelka 1893, 194; Benac / Čović 1957, Tab. 26; Vasić 1986, Sl. 3.

sebi sadrže mnogo simbolike čije pravo značenje možemo samo naslućivati⁷. Nalazi iz kneževskih grobova na glasinačkim nekropolama (Ilijak, Osovo, Čitluk, Brezje) uglavnom se po bogatstvu ne mogu mjeriti s kneževskim grobovima iz susjednih zemalja (Atenica, Novi Pazar, Čurug, Trebenište i dr.), ali je na njima izražen jedan potpuno nezavisan i snažan umjetnički duh. Strani import, a samim tim i novi umjetnički uzor, relativno su rijetko prodirali u ovo ilirsko područje prije 4. stoljeća stare ere. U njihovom lokalnom umjetničkom stilu gotovo da se nigdje ne osjeća kolebanje između onog što se želi i može ostvariti. Njihov umjetnički stil ostaje do kraja popularan i blizak svim društvenim staležima.

Ekonomski i kulturni prosperitet ilirskih plemena s naših prostora zabilježen je u arheološkim nalazištima datiranim između 550 i 450 godine, ali to se isto osjeća od Duvanlija u Trakiji i Trebeništa, Novog Pazara i Atenice pa sve do Viksa u Galiji. Na cijelom ovom prostoru došlo je do naglog uspona lokalne ilirske, tračke i keltske plemenske aristokracije. Bilo je samo pitanje vremena koja će od ovih velikih etničkih grupacija preuzeti vodeću ulogu i pružiti otpor agresivnom širenju najprije helenističke Grčke, a kasnije i rimske kulture. Izbor je pao na Kelte. Tako su se Iliri u 4. stoljeću stare ere našli između Kelta i Grka.

Iako u okviru prethodnog izlaganja nije bilo moguće odrediti hronološku pripadnost naše grivne, uspjeli smo dati obrise jedne slike o kulturnim vezama naših ilirskih krajeva sa širom oblašću utjecaja grčke kulture. Da su se ovi utjecaji i dalje širili prema centralnoj Evropi, u toku 6. i 5. vijeka stare ere, preko iberijskog i apeninskog poluostrva, možemo pratiti kroz kratku analizu halštatskih bogatih grobnih priloga. Pored importovanog zlatnog i srebrnog luksuznog nakita iz mediteranskih radionica, i ovdje su mnogi grobni prilozima izrađeni rukom domaćih majstora. U izradi luksuznog nakita posebno su se tu isticali keltski majstori⁸. Kompozicije ukrasnih motiva na torkvesima i narukvicama, izrađeni u različitim tehnikama, ali između ostalog i u tehnici "izgubljene forme", kao što je livena i naša grivna, odraz su jednog već široko rasprostranjenog umjetničkog manira iz mediteranske kulture (Sl. 5).

Repertoar halštatskih ornamenata s narukvica i torkvesa iz groba princeze iz Viksa može se dovesti u vezu s kulturnom interpretacijom našeg nalaza jer imaju zajedničku genezu – razvijene zanatske centre Mediterana. Posebno je zanimljiv torkves s predstavom pegaza i lava rađen u tehnici "izgubljene forme". Ovaj monumentalni spomenik primijenjene umjetnosti, u pravom smislu te riječi, predstavlja zanimljive kompozicione cjeline gdje se pojedini dekorativni elementi smjenjuju i dopunjuju s mjerom i smislom. Prava linija dominira, dopunjuju je kugle koje pojačavaju plastičnost površine. Majstor jasno pokazuje ono što želi, držeći se ustaljene šeme, mijenjajući samo pojedine detalje. Slične ili gotovo iste šeme ukrasa zadržavaju se na ovom prostoru i u toku

---

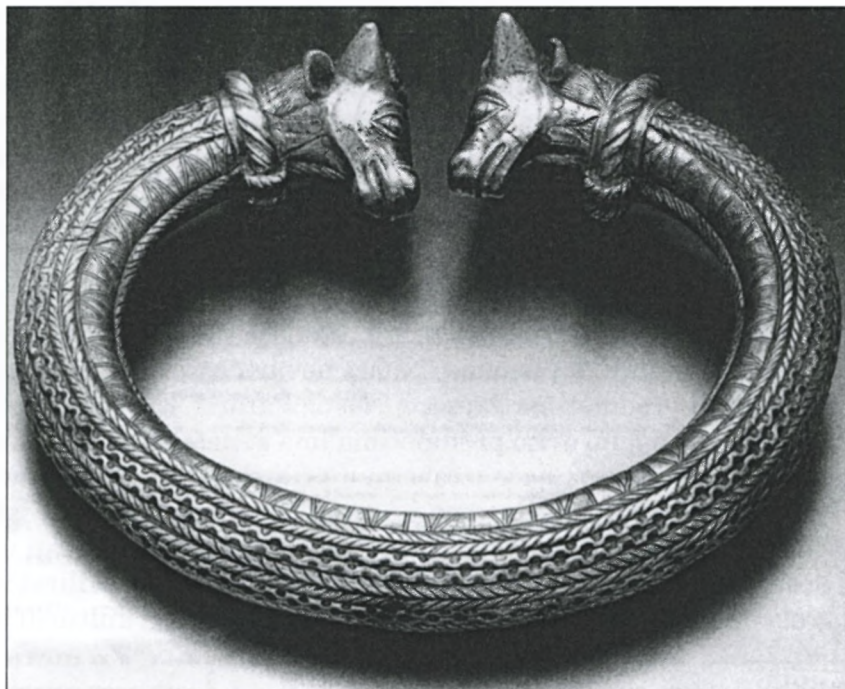
⁷ Vasić 1982, 4.

⁸ Rolley 1998.

La Tena ili mlađeg željeznog doba (vidi Sl. 6), dok geometrijske i nefiguralne forme na području Ilira dominiraju u umjetnosti sve do dolaska Rimljana, ali sada uglavnom na lokalnim proizvodima od srebra i zlata.

Sl. 4 Bronzana krstasta dugmad iz grobne gomile u Osovu na Glasincu, 6. stoljeće stare ere

Sl. 5 Masivni torkves iz Trihitingena, Virtemberg, 4. stoljeće stare ere

Arheološki objekt o kome je ovdje riječ, tako masivno izliven od plemenitih metala i bogato dekorisan, svakako spada u grupu grobnih priloga kneževskih tumula na Glasincu. Ovako skupocjen nakit imao je statusni karakter, ali je mogao imati i kultno ili religijsko značenje. Njegova materijalna vrijednost mogla je imati ulogu poputbine, a njena veličina i težina mogla je pokojnika spriječiti da se iz svijeta mrtvih vrati u svijet živih. Da je rodovska aristokracija ilirskih plemena već od samih početaka rasta svog socijalnog statusa pokazivala izvjesnu naklonost prema monumentalnim predmetima koji su bili izraz njihove moći, pokazuju nam metalni objekti iz ostave Veliki Mošunj⁹. Pored brojnih nalaza koji po svojim svojstvima pripadaju ratničkoj opremi nađene su i 4 masivne bronzane grivne (Sl. 7). Nalaz je datiran u 8. stoljeće stare ere i veremenski je znatno udaljen od našeg nalaza, ali vezuje ih ona prepoznatljiva tvrdoglavost u očuvanju tradicionalnih vrijednosti koja se osjeća i u ilirskoj primijenjenoj umjetnosti. Masivne grivne poznate su još s mnogih lokaliteta u BiH (Hrgovi, Livno, Grehin Gradac i drugi).

Bronzane grivne iz Velikog Mošunja na vanjskoj površini ukrašene su urezanim horizontalnim nizovima sitnih polumjeseca. Unutrašnja površina je hrapava i neobrađena. Sve četiri su grubo prorezane. Obje su im ivice cilindrično povijene prema unutra. Značenje i upotrebu ovih grivni možemo samo pretpostaviti. Sigurno nisu imale ukrasnu funkciju, ali statusno značenje da. Isticale su bogatstvo vlasnika, a mogle su služiti i kao sredstvo trgovine razmjenom.

Naša grivna po svojoj monumentalnosti, bogatstvu ukrasa i tehnici livenja ima primjetne analogije i sa zlatnim pektoralom iz Ordžhonikidže u Rusiji. To je jedan od najljepših primjeraka zlatarskog rada stare Grčke, zapravo rađen za Skite južne Rusije. Tako bogat ornament i likovne predstave na ovom pektoralu koji je krasio grudi nekog nomadskog skitskog vođe, a potom s njim i sahranjen, nije nigdje do sada nađen. To je vrijeme kada grčka umjetnost (4. stoljeća stare ere) iz arhajskog perioda ulazi u zlatno doba "lijepo umjetnosti" helenističke kulture¹⁰. Oba objekta najvjerovatnije su nastala u radionicama jonskih kolonija na crnomorskom primorju koje svoj kulturni i ekonomski procvat po drugi put doživljava u vrijeme helenizma (Sl. 8).

Duh jonske umjetnosti tokom 6. i 5. stoljeća stare ere intenzivno je zahvatao jugoistočna ilirska plemena. Njena nova snaga i bljesak dokumentovani su u zlatnim predmetima Atenice, Novog Patara, Trebeništa i Čungara¹¹. Naša grivna s mnogim ovim predmetima ima genetsku vezu, a hronološku samo s mlađim priložima, jače izraženu u priložima grobova u Čungaru i Atenici¹². Tradicionalna veza Glasinca i Atenice, posebno u načinu sahranjivanja, datira još iz bronzanog doba. Tu se osjećaju i Skitski utjecaji u izradi zlatnog i srebrenog nakita, ali i originalni predmeti se nalaze u ilirskim kneževskim grobovima, kao što su oružje i konjska oprema. Ovi kulturni utjecaji

---

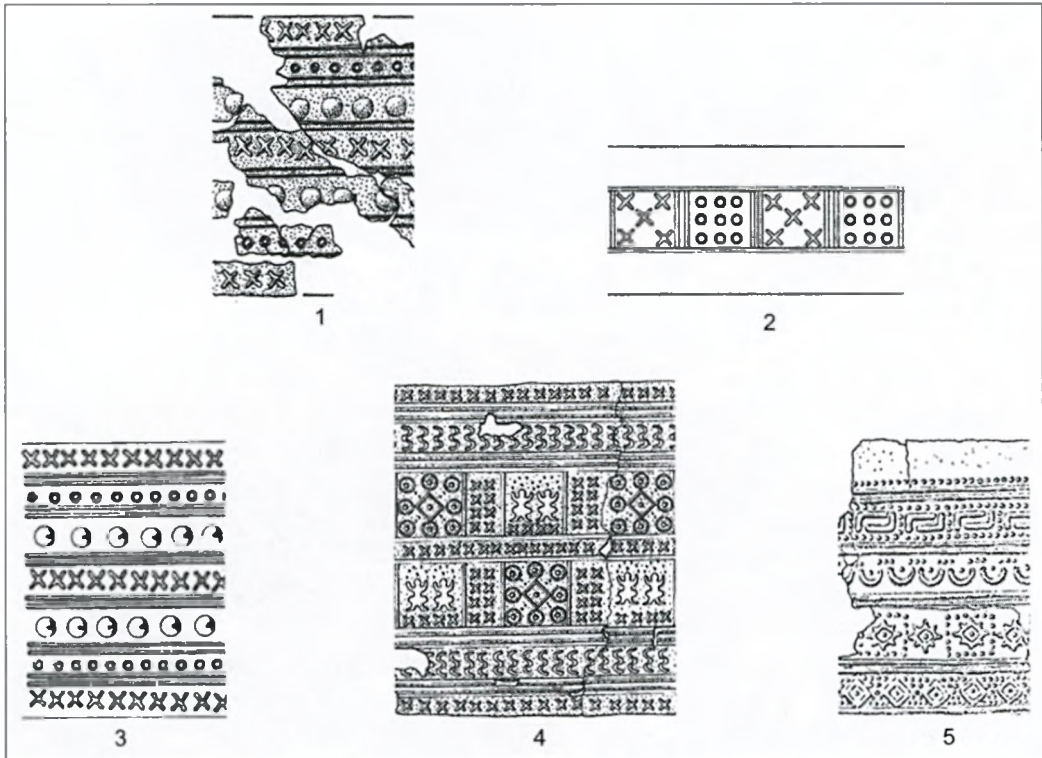
⁹ Truhelka 1913.

¹⁰ Honour / Fleming 1984, 344.

¹¹ PJZ, V, 644-724; Vasić 1977; Mano Zisi / Popović 1969.

¹² Vasić 1977; Pl. 36 i 55; Đuknić / Jovanović 1965.

Sl. 6 Crteži ukrasnih motiva na nakitu iz halštatskih nekropola, 6-5. stoljeće stare ere

Sl. 7 Bronzane masivne grivne iz Velikog Mošunja, 8. stoljeće stare ere

Sl. 8 *Detalj sa zlatnog pektorala iz Ordžhonikidže, Rusija, 4. stoljeće stare ere*

stizali su vjerovatno preko Tračana, ali isto tako postoji mogućnost da je kontakt između njih i Ilira bio direktniji. Dobro nam je poznato da su Skiti tokom 6. i 5. vijeka stare ere prodrli u Panoniju, odakle su se njihovi utjecaji širili prema centralnoj Evropi, pa i dalje prema sjeveru. No, moramo još jednom naglasiti da i ovdje dominira duh renesansne jonske umjetnosti koja se proširila čitavim Mediteranom, a kao što smo već vidjeli, putevima preko zapadne obale Francuske stigla duboko u prahistorijsku Galiju.

Importa iz jonskih kolonija na Glasincu ima već u 6. stoljeću stare ere¹³, ali tek u 4. vijeku stare ere na ovom prostoru dolazi do intenzivnijih trgovačkih kontakata; oni se manifestuju kako u importu luksuzne robe tako i u utjecajima grčke umjetnosti na proizvode domaćeg ilirskog zlatarstva. Ti utjecaji su dolazili iz raznih pravaca. Poznato je da u ovo vrijeme na području Glasinca i istočne Bosne živi ilirsko-panonsko pleme Desidijati, dok su se Autarijati s ovih prostora početkom 4. stoljeća stare ere, iz nepoznatih

---

¹³ Parović 1960, 21-46.

razloga, pomjerali prema jugu¹⁴. U ovo vrijeme pada i početak posljednje faze glasinačkog kulturnog razvoja koji je označen čitavim nizom novih stranih elemenata¹⁵. To naročito dolazi do izražaja u oblicima nakita. Sad se susrećemo po prvi put s tipičnim ranolatenskim i srednjelatenskim fibulama. Za nas su ovdje posebno značajne srebrene fibule sa šarnirom "štrbačkog tipa". Tehnički detalji na ovim fibulama nesumnjivo vode porijeklo iz grčkih izvora¹⁶. Glavni je centar njihove proizvodnje u grčkoj Makedoniji, ali na sjevernom Balkanu javljaju se i domaći proizvodi kao imitacije grčkih primjeraka, u čijoj su izradi mogli imati udjela grčki putujući majstori.

Na Glasincu je fibula "štrbačkog tipa", kao i poznati depo iz Štrbaca, najvjerojatnije import. Pored šarnirske fibule iz Štrbaca za nas su zanimljive i aplikacije od srebrenog lima izvedene u obliku cvijeta koji rasporedom latica podsjeća na centralni ukras na našoj grivni. Formalna sličnost između ovih objekata, te činjenica da se šarnir na nakitu u našim krajevima javlja tek u drugoj polovini 4. vijeka stare ere, može nešto malo sigurnije hronološki odrediti grivnu s Glasinca i datirati je upravo u ovo vrijeme, mada njena izražena genetska veza s jonskom umjetnošću pontskih majstora datiranje grivne može pomjeriti u kraj 5. stoljeća. Ovo pitanje za sada još mora ostati otvoreno.

Na kraju možemo reći da se monumentalna grivna s Ravne Romanije tipološki u potpunosti ne vezuje ni s jednim do sada ovdje spomenutim predmetom na području glasinačke kulture, pa ni šire. Pojedini elementi, ornamentalni i tehnički detalji (šarnir, ukrasi u obliku lažnog šnura, jednokraki reljefni krstovi), te idejno ikonografsko jedinstvo geometrijskog stila mogu se vezati za umjetničke italske, keltske i helenističke utjecaje, koji u vrijeme života Desidijata na glasinačkom području postepeno potiskuju domaće umjetničke ambicije. Sada plemenska aristokracija svoje potrebe zadovoljava luksuznim proizvodima uglavnom iz uvoza iz razvijenih zanatskih centara mediteranskog svijeta.

U hronološkoj i genetskoj analizi naše grivne ne smijemo zaboraviti ni dobro poznatu činjenicu da od 4. stoljeća stare ere pa nadalje u toku procvata helenističke kulture tračka umjetnost doživljava jedan novi uspon. Raskošno opremljeni grobovi u Duvanlijama imaju analogija s predmetima iz oblasti zapadnih Ilira, koji već odranije imaju jake kulturne veze s Makedonijom, a koja je u ovom slučaju mogla biti posrednik između njih¹⁷. Međutim, Makedonija, posebno grčki dio, ima primarnu posredničku ulogu u prenošenju umjetničkih utjecaja iz Male Azije i Egeje u unutrašnjost Balkana. Zlatne naušnice iz Demir Kapije i Demir Hisara potvrđuju da (Sl. 9), iako je na jednoj od njih prikazano protoma lava, sveukupna stilsko-zanatska izrada dekoracije ima elemenata s osnovnim umjetničkim težnjama prepoznatljivi

¹⁴ Vulić 1933, 13 i dalje; Arheološki leksikon, 1988. i dr.

¹⁵ Benac / Čović, 52 i dalje.

¹⁶ Vasić 1985; isti 1986.

¹⁷ Frey 1991, 199 -210; Venedikov 1969, 5-42.

Sl. 9 Lijevo, zlatna naušnica iz Demir Kapije; desno, zlatna naušnica iz Demir Hisara; Makedonija, 4. stoljeće stare ere

vim na našoj monumentalnoj grivni¹⁸. Tu se posebno ističu cvjetni detalji i trakasti motivi, te reljefni kružići koji su naglašeno prisutni u zlatarskom obrtu širom Balkana, Skitije i daleke Galije.

Potpunijih analogija za monumentalnu grivnu unikatne izrade od plemenitih metala s područja glasinačke kulture za sada nismo mogli pronaći, osim sličnosti s pomenutim brojnim predmetima, široko rasprostranjenih utjecaja grčke i keltske, pa i skitske obrtničke umjetnosti.

Summary

Massive bracelet from the Glasinac area

According to the owner's statement, the massive bracelet, made of the alloy of precious metals, by the statement of the owner, got to the family collections of art pieces during 1960-ties of the last century. Inhabitant of the village gave it to his father, veterinarian. At that time the bracelet was given for expertise to dr. Jozo Petrović, archaeologist of the Lands museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo, and overall is dated in the prehistory. Recently this opinion confirmed dr. Zdravko Marić.

---

¹⁸ Bitrakova-Grozdanova 2003.

In the Institute for measuring of Bosnia and Herzegovina, using method of "roentgen fluorescent analysis", was determinate combination of metals and given a report, but only for the precious metals. Analysis showed that alloy is very uneven, which is one of the main characteristics of the prehistoric metal objects. Besides precious metals in different percentage (copper, gold, silver, zinc), analysis showed that alloy of the bracelet also contains great percentage of lead, and one slight percentage of nickel. Relation between metals in the alloy implicates to our Bosnian mines that are rich of lead-zinc ores which contains silver and gold: like Srebrenica, Kreševo, Fojnica and Čelebići. Nearness of the Glasinac area to Srebrenica, definitely speaking in a favour of the assumption that bracelet was made of ore from the Srebrenica mines.

Bracelet weights 1,8 kg. Its diameter is 15,5 cm. Massive and rich performance and size of this object defines its usage. Actually we are speaking of the bracelet that has character of status, and we presume that it was found in the princely grave, well-known for the Glasinac area.

This monumental object is cast in two pieces in the "Lost form" technique and decorated with combine techniques. Those two parts are connected into closed circle with a double hinge.

With the "lost wax" technique only unique objects were made, so it is hard to find right analogies for our bracelet. Some form similarities exist with the numerous golden and silver objects from the area influenced by Greek culture. The rich non-figural ornament like the alternate lines of the plastic circles and false band, as well as the technique of cast, are pointing to some of the domestic workshops from that area. From the 6th Century B.C and after, are recognized contacts between Mediterranean and inner Balkans, especially with the highly developed centres in Greece and Etruria. However, in domestic art non-figural and geometric motives are staying dominant until the Roman rule in this area. Usage of the hinges on a jewellery appeared in the antique world in the second half of the 6th Century, and in our area started at the end of the 4th century B.C.

Monumental bracelet could be made at this time. It is hard to say was it a local masterpiece or perhaps the Macedonian or the Pont-Greek craftsmen familiar with the artistic tendencies and needs of the Illyro-Panonian tribe of Desidijati, which inhabited Glasinac area in 4th century B.C. after moving the Illyrian tribe of Autariati.

Literatura

Adam, L. 1963, Primitivna umjetnost, Beograd 1963.

Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, I, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1988.

Benac, A. / Čović, B. 1957, Glasinac, II dio, Željezno doba, Sarajevo 1957.

- Bitrakova-Grozdanova, V.* 2003, Contribution a l'etude des bijoux antiques de Macedoine, *Illyrica antiqua*, Ab honorem Duje Rendić-Miočević, Radovi sa međunarodnog skupa o problemu antičke arheologije, Zagreb 2003.
- La tombe princiere de Vix, (ed. Rolley Claude), Societe des Amis du Musee du Chatillonnais 1987.
- Benedikov, I.* 1969, Izvjestija Sofija XXXI, 1969.
- Čović, B.* 1970, Vodeći arheološki tipovi kasnog bronzanog doba na području Delmata, Godišnjak, VIII/6, Sarajevo 1970.
- Čović, B.* 1976, Od Butmira do Ilira, Sarajevo 1976.
- Frey, O. H.* 1991, Griechische Schutzwaffen und ihre Nachahmungen im illyrischen und thrakischen Gebiet, Iliro-Trački simpozijum, Posebna izdanja Knjiga XCIV, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo-Beograd 1991.
- Garašanin, M.* 1973, Praistorija na tlu SR Srbije, Beograd 1973.
- Honour, H / Fleming, J.* 1984, The visual Arts: a History. Reprint, London 1984.
- Mano-Zisi, Đ. / Popović, Lj.* 1969, Novi Pazar the Illyrian-Greck find, Narodni muzej, Beograd 1969.
- Parović-Pešikan, M.* 1982, Grčka mahaira i problem krivih mačeva, Godišnjak, XX/18, Sarajevo 1982.
- Parović-Pešikan, M.* 1961. O karakteru grčkog materijala na Glasincu, Starinar, n. s. 11/1960, Beograd 1961.
- Powell, T. G. E.* 1970, Umjetnost praistorije, Beograd 1970.
- Praistorija jugoslavenskih zemalja, IV, Željezno doba, Sarajevo 1987.
- Ramović, M.* 1999, Nalazišta ruda zlata, bakra, kalaja, željeza, srebra, olova, žive, antimona i arsena u SRBiH, Radovi sa simpozijuma Rudarstvo i metalurgija Bosne i Hercegovine od prahistorije do početka 20. vijeka, Zenica 1999.
- Srejović, D.* 1967, Praistorija, Mala istorija umjetnosti, Jugoslavija, Beograd 1967.
- Truhelka, Č.* 1913, Jedan odličan nalaz bronzane dobe, GZM, XXV, Sarajevo 1913.
- Vasić, R.* 1987, Umetničke težnje na tlu Jugoslavije u gvozdeno doba, Starinar, 37/1986, Beograd 1987.
- Vasić, R.* 1985, Prilog proučavanju šarnirskih fibula u Jugoslaviji, Godišnjak, XXIII/21, CBI, Sarajevo 1985.
- Vasić, R.* 1977, The chronology of The Erly Iron Age in Serbia, BAR Supplementary series 31, 1977.
- Vasić, R.* 1975, Donja Dolina i Makedonija, Godišnjak, XIV/12, Sarajevo 1975.